

El doblatge en català

Lluís Comes

- *El doblatge en català va néixer amb Televisió de Catalunya i amb el tret distintiu d'introduir un procés de selecció d'una part dels professionals que participen en el doblatge. Des de la seva creació, la cadena ha anat desenvolupant eines d'assistència a la traducció. L'article fa un repàs de cadascuna de les tasques associades al procés de doblatge i se centra en la subordinació dels guions traduïts a la llengua original. En el cas del català, cal vèncer també la subordinació al doblatge en castellà, tant en l'àmbit lingüístic com en el cultural.*

Paraules clau

Traducció per al doblatge, procés de doblatge, traducció subordinada, subordinació lingüística, subordinació cultural.

1. El procés del doblatge al català

Parlar del doblatge ens obliga a fer referència a tota la cadena de professionals que estan implicats en el procés per al doblatge i, com en qualsevol altra activitat en grup, com més estreta és la relació entre aquests professionals, millor és el resultat que n'obtenim. Aquesta és una asseveració que es pot aplicar al doblatge en qualsevol llengua del món, però en el cas català, cal fer esment del model de procés de doblatge pel qual va apostar Televisió de Catalunya.

La novetat va ser seleccionar directament una bona part de les persones que participaven en el doblatge i supervisar les traduccions que s'oferien al públic. Al llarg dels anys, s'han anat creant unes eines pròpies de gran ajuda per a tot el conjunt de professionals que participen en el doblatge, unes eines que ara són a l'abast del públic en general, ja que actualment s'ofereixen en obert per internet.¹ Tota aquesta estructura de Televisió de Catalunya s'ha traslladat també al doblatge per a la gran pantalla. Per això, a vegades sorprèn veure que algú diferencia entre els doblatges destinats a TV3 i els realitzats per a la gran pantalla, quan tots dos estan fets de cap a cap pels mateixos professionals.

El resultat ha demostrat que l'aposta per un procés de doblatge innovador va ser una bona tria per les raons que adduïrem a continuació. Comencem, doncs, explicant quin és el paper del traductor en el procés de traducció per al doblatge.

Per poder traduir, el traductor audiovisual necessita ineludiblement el guió i la imatge de l'obra que ha de traduir. Si fa uns anys es treballava amb cintes de vídeo (primer Beta

1 Podeu consultar-les al web <<http://esadir.com>>.

Lluís Comes

Traductor de doblatge, literatura i ajustador

i després VHS), actualment es reben les imatges en arxius de vídeo de suport digital, que l'estudi envia o que el mateix traductor es pot descarregar des d'un lloc FTP. Pel que fa als guions, abans l'estudi els lliurava impresos, però ara ja no cal treballar en paper i resulten molt més còmodes i eficients els arxius en Word o en PDF. En conseqüència, els traductors ens estalviem temps en viatges, però estem cada vegada més aïllats respecte dels estudis i de la resta de professionals implicats.

Una altra de les novetats són les atribucions del traductor. Si bé en un principi els traductors només traduïen el text i no l'ajustaven,² ara s'ha vist que encarregar aquestes dues feines a una mateixa persona és una manera de millorar el producte final i sembla que la professió en català es decanta per aquest camí.³ La raó per la qual augmenta la qualitat final dels doblatges és evident: mentre que el traductor-ajustador és coneixedor de la llengua original i de la llengua de traducció, la formació dels ajustadors no assegura el coneixement de la llengua original ni de la llengua final, ni els coneixements específics de la traducció.⁴

Un cop el traductor ha traduït el text original, o bé l'ha traduït i l'ha ajustat, el reenvia a l'estudi de doblatge, on es pauta i s'envia al lingüista.

Pautar és dividir els diàlegs en *takes*, és a dir, en unitats d'un nombre determinat de línies (no pas més de deu). Els *takes* es fan servir per convocar els actors de doblatge i són els segments a partir dels quals s'organitza el doblatge a sala. Les pel·lícules o sèries no es doblen correlativament, sinó que els *takes* s'agrupen per tal de facilitar la feina als actors. És a dir, si un actor surt al principi i al final d'una pel·lícula, els seus *takes* s'agrupen de manera que només hagi d'anar un sol cop a l'estudi. Això implica que els actors de doblatge, sobretot els secundaris, no solen conèixer l'argument de la pel·lícula que estan doblant, i és feina del

director explicar-los quin paper han d'interpretar i quines són les característiques del seu personatge.

La introducció de la figura del lingüista⁵ és realment la gran novetat que va establir el doblatge en català. El lingüista no només actua de corrector del text, sinó que unifica criteris generals del doblatge en català, vetlla perquè l'estil i el to de la traducció siguin el més adequats al producte que es dobla i, finalment, assessora i supervisa els actors durant tot el procés de doblatge. El seu paper és especialment important en sèries que, per la seva llargada i dates d'emissió, requereixen que hi hagi més d'un traductor. És evident que, d'aquesta manera, millora la qualitat del doblatge, ja que és aquest lingüista qui s'encarrega d'evitar que hi hagi incoherències en els tractaments de "tu" i de "vostè" entre els diversos personatges, entre els noms dels personatges, entre els llocs on es desenvolupa l'acció, entre els elements culturals a què es pugui fer referència a la sèrie, etc. Per exemple, si en una sèrie de dibuixos, un grup de nens sol repetir una broma tot sovint, com pot ser fer un "*wedgie*" (una tibada de calçotets) als companys, el lingüista serà l'encarregat de vetllar perquè en un episodi no se'n digui "tibada" i en un altre "estirada".

Un cop corregit, el guió es fa arribar al director, que s'encarrega de fer el repartiment d'actors que intervindran en el doblatge. Sobre ell recau la responsabilitat de trobar no només bons actors per als papers que han de representar, sinó actors amb un bon nivell de català. Televisió de Catalunya no fa proves de veu, però sí que en fan moltes de les productores de pel·lícules per a la gran pantalla. En aquest cas, el director fa una proposta de quatre o cinc actors per paper i són les productores les que trien els actors més pertinents. Cal dir, però, que com que els representants de les productores desconeixen el català, aquesta tria es basa en criteris artístics més que no pas de competència lingüís-

2 S'anomena ajust el procés d'esmenar el text de la traducció per tal que coincideixi al màxim possible amb el moviment dels llavis dels actors originals, tenint-ne sempre en compte el ritme, la llargada i la gestualitat.

3 Aquest també és el sistema que ha adoptat la cadena balear IB3 per a les sèries que dobla en català.

4 Fins i tot crec que, en algun moment, TV3 s'ha plantejat fer proves de capacitació per a ajustadors, tal com ja en fa per a traductors.

5 La tasca del lingüista no es limita a una correcció lingüística del text, i és molt similar a la del supervisor de la productora, una feina que definirem més endavant.

tica, cosa que fa que el paper del director encara cobri més importància.

En el món del doblatge en català, ens podem trobar professionals que realitzin més d'una funció: traductors que són a la vegada ajustadors, ajustadors que són a la vegada lingüistes i directors que són a la vegada ajustadors. Fins i tot hi ha traductors que, a més d'ajustadors, són lingüistes. De tota manera, TV3 recomana que, com a mínim, siguin dues persones les que intervinguin en el procés de traducció d'un text; és a dir, que si un traductor és ajustador i lingüista, només podrà assumir dues d'aquestes feines, la tercera l'haurà de deixar per a un altre professional. Normalment, si ha traduït i ha ajustat el text original, el revisarà un altre lingüista.

La competència lingüística dels actors també és un factor que pot condicionar el text definitiu. Per exemple, si en una pel·lícula com *Shrek* un actor no sap pronunciar correctament la traducció del regne de "Far Far Away" com a "Lluny lluny enllà", és possible que, en comptes de canviar un actor que ja tingui el vistiplau de la productora, allò que s'hagi de canviar sigui la traducció. No cal dir que aquest no va ser el cas.

Finalment, sobretot en pel·lícules de pressupost elevat per a la gran pantalla, també hi poden intervenir els supervisors de la productora i els supervisors de sala. Els primers, si desconeixen el català, cosa més que probable, poden arribar a exigir una traducció inversa, literal i anotada de la versió catalana a la llengua original per assegurar-se que la traducció que s'ha fet del guió al català es correspon amb la versió original.⁶

En definitiva, la responsabilitat final d'un traductor no-ajustador sobre el text que se sent un cop mesclada la pel·lícula és molt reduïda i només és la primera baula d'una llarga cadena. De fet, des d'un punt de vista legal, el traductor cobra al voltant d'una tercera part dels drets d'emissió d'un producte audiovisual i, l'ajustador, dues terceres parts.

2. Subordinacions del doblatge

El doblatge és una modalitat de traducció que es caracteritza per la subordinació a la imatge. La traducció ha de ser coherent amb allò que veiem a la pantalla o allò que fan els personatges, i és possible que hi hagi sèries o episodis que no es puguin arribar a traduir, perquè allò que veiem està massa allunyat dels destinataris de la traducció: per exemple, si tenim una sèrie infantil anglesa on s'explica als nens com resoldre problemes d'aritmètica i matemàtiques elementals, és evident que si en anglès, entre altres diferències, fan servir un punt per als decimals en comptes d'una coma (com és el nostre cas), aquesta sèrie no seria gaire didàctica per als nens catalans.

A continuació, em voldria referir també a la subordinació del doblatge en català a elements lingüístics i culturals de la llengua original (anglès en la majoria dels casos) i del castellà.

2.1. Subordinació a la llengua original

Els guions originals presenten diversos tipus de formalitat. Ni tots els personatges tenen la mateixa edat, ni viuen a les mateixes ciutats i als mateixos barris, ni són tots contemporanis. Vegem-ne uns quants exemples.

A *El senyor dels anells*, Tolkien fa parlar cada grup de personatges d'una manera diferent. Mentre que els elfs són refinats, els hòbbits tenen una llengua més popular, i els nans són un xic més barroers. Per tant, una bona traducció obliga a distingir lingüísticament aquests grups.

De la mateixa manera, a *Shrek III* apareixen paraules que recorden l'anglès de Shakespeare. Així doncs, encara que sigui una producció infantil, cal buscar mots que tinguin un significat similar per als espectadors.

En una producció infantil com *Rugrats (Quatre grapes)*, a la sèrie televisiva,⁷ el llenguatge dels nens que hi apareixien era totalment estàndard, per tal que el públic infantil no

6 Per exemple, si a la traducció catalana hi hem posat "això és bufar i fer ampolles" a la traducció inversa català-anglès diríem "this is to blow and make bottles", i explicariem en anglès que és una expressió catalana que significa que una cosa és molt fàcil.

7 Aprofito aquí per dir que el traductor no decideix mai el títol d'una pel·lícula per a la gran pantalla. La decisió és sempre de la productora i es basa en criteris comercials més que no pas lingüístics. Pel que fa a les obres que encarrega TV3, és aquest ens televisiu qui en decideix els títols, que normalment solen coincidir amb els títols de la versió castellana.

tingués dificultats de comprensió. És evident que si s'hagués tractat de nens reals, haurien comès errors gramaticals i fonètics. Per tant, una bona traducció obliga a respectar l'estàndard de l'original.

En general, els personatges originals no parlen com la gent del carrer, ni com els models que representen. Un nen de set anys no parla com un nen de set anys, i molt menys en les pel·lícules de dibuixos, on solen tenir converses de persones grans amb vocabulari de persones grans, fins al punt que sovint un doblador de set anys no entén les frases que ha d'interpretar perquè no pertanyen a la seva franja d'edat.

En altres sèries, fins i tot els nens poden arribar a utilitzar registres cultes. En trobem un exemple a la sèrie infantil *Jacob Two-Two* (*Jacob Dos-Dos*), en què dos nens d'entre set i deu anys parlen sobre la seva escola i tot allò que hi passa. Un comenta que l'escola millora, i l'altre li dona la raó, però assegura que s'hi donen situacions estranyes. Llavors el primer diu:

"I hope they stay strange then, because I'm really enjoying the cottony soft bathroom tissue. Those old phone book pages were too abrasive and that can lead to redness, swelling and walking funny. I think the medical term is baboon bottom."

Una traducció literal seria: *"Espero que continuïn sent estranyes, perquè m'agrada molt el tacte suau i "acotonat" del paper de vàter. Les pàgines de la guia de telèfons que hi havia abans eren massa abrasives, i això podia comportar vermellor, inflor i que caminessis d'una manera rara. Em sembla que el terme mèdic és "cul de babuí".*

És evident que cap nen català no parla així, però tampoc cap nen anglès. En el doblatge, cal fer concessions. A més de reproduir el nivell de llengua de l'original, cal respectar també les expectatives de l'audiència. Per això, es va aplicar un cert reduccionisme a l'ajust i el text doblat va ser:

"Doncs espero que ho continuïn sent (d'estranyes), perquè m'encanta la suavitat del paper higiènic de doble

capa. Les fulles de la guia de telèfons eren massa aspres. Et quedava el cul vermell, se t'encetava i caminaves com un ànec. Em sembla que el terme mèdic és "cul de mona".

D'altra banda, hi ha pel·lícules que d'entrada podríem considerar destinades a un públic infantil que en el fons ens adonem que no ho són tant. Em refereixo a llargmetratges, com els de la fàbrica Disney, en què la productora no només mira de satisfer els infants, sinó que també procura captar l'atenció dels pares que, al capdavant, són qui portaran els fills al cinema. Per fer-ho inclouen certs modismes, expressions i jocs de paraules que només poden entendre els adults.

Sense deixar de parlar de dibuixos animats, la sèrie de televisió *Hoobs* va crear un llenguatge propi similar a les expressions que s'havien inventat al còmic dels *Schtroumpfs* (*Barrufets* en català). Fa uns quants anys, el traductor dels *Schtroumpfs* va decidir catalanitzar-ne el nom i va crear el verb corresponent. És a dir, si en francès els *Schtroumpfs* "*schtroumpfen*", en català els barrufets "*barrufen*". Uns anys després, la traducció dels *Hoobs* es va quedar a mig camí. El nom d'aquest grup de personatges es va mantenir en anglès i el verb en va prendre l'arrel, per bé que es va conjugar en català com un verb regular. En definitiva, els *hoobs* "hubiegen".

Aquest exemple, que té una conseqüència lingüística, és fruit d'una imposició econòmica. El marxandatge associat a les produccions cinematogràfiques del món anglosaxó condiciona les traduccions subsegüents a les diverses llengües. És tan important que l'emissió dels dibuixos animats arribi a tot el món, com la venda de tota mena de productes i ninotets per als infants.

No es tracta d'un únic exemple. El personatge de Mumble Happy Feet de *Happy Feet*, els personatges de *Robots*, etc., han mantingut a les versions doblades els noms en anglès, tot i que tenien un significat molt concret en els guions originals,⁸ un significat que de vegades fins i tot es feia servir per fer-ne jocs de paraules dins de la pel·lícula.

En un moment de la pel·lícula *Robots*, al personatge principal, Rodney Copperbottom (Copperbottom es podria traduir per 'Cul d'aram') li presenten la Tia Fanny, una dona

8 Mumble Happy Feet s'hauria pogut traduir, per exemple, com 'Remuguet Peus Contents'.

amb un cul immens. Sorprès per la visió, quan aquesta li pregunta com es diu, en Rodney respon: *“I’m Rodney Bigbottom. No, I’m n-- I’m Rodney Copperbottom. Copperbottom”* (*“Sóc en Rodney Culgrós. No, sóc- sóc en Rodney Culdaram, Culdaram”*), és a dir que si en català estem obligats a mantenir el nom de *Rodney Copperbottom* i no podem fer servir *Culdaram*, és evident que la broma es perd.

En el passat adaptàvem els noms dels personatges de l’imaginari infantil d’altres llengües a la nostra i, així, Cinderella es convertia en Ventafocs, *Sleeping Beauty* en Bella Dorment, *Little Red Riding Hood* en Caputxeta Vermella, etc. Ara, però, la situació és ben diferent i acceptem els noms dels personatges de l’imaginari de la llengua original, sobretot anglès, com a nostres.

D’altra banda, el fet que cada dia es dobli a més llengües⁹ fa que les productores nord-americanes portin un control més estricte de la traducció per al doblatge.¹⁰ Aquest intervencionisme s’ha convertit en un escull més per al traductor.

Pot arribar a passar que, en un cas extrem, a un traductor li suggereixin de canviar la traducció perquè la paraula en la llengua d’arribada sigui malsonant en la llengua original, com és el cas que explicarem a continuació. En una producció infantil van suggerir canviar la paraula “secs” referida a uns arbres per la seva semblança amb el mot “sex” anglès. En una altra van preguntar el significat de “foc” al traductor perquè els recordava massa la paraula anglesa “fuck” (follar),¹¹ o a la pel·lícula *Meet the Robinsons* van obligar a mantenir la *s* del cognom dels protagonistes al títol, quan ni en català ni en castellà els cognoms no es pluralitzen.¹²

Les cançons tampoc no s’escapen d’aquest intervencionisme. Com que generen drets, de vegades es tradueixen

al país d’origen. Aquest va ser el cas de la pel·lícula *Madagascar* i de la cançó “Happy Birthday”. Tot i que en català la versió més coneguda és “Moltes felicitats” o també “Per molts anys, per molts anys”, la versió aprovada que van enviar directament dels Estats Units deia “Aniversari feliç”, traducció directa de la versió més coneguda en castellà. Va costar Déu i ajut poder-ho canviar.

2.2. Subordinació al castellà

Aquesta és una subordinació que deuen viure totes les llengües que comparteixen territori amb una altra llengua dominant. En veurem alguns exemples que reflecteixen una situació que no és tan diferent a la subordinació que pateix el català davant de les produccions anglosaxones.

Analitzem com és el doblatge en castellà:

1. És un llenguatge pla, tothom parla igual i s’ha creat un castellà propi del doblatge, que conté expressions que no es fan servir en cap més altre context, com són alguns insults del tipus “majadero”, “hijo de perra”, o bé alguns productes com la “zarzaparrilla” que difícilment es poden comprar al mercat espanyol.
2. S’ha creat una entonació que no es repeteix en cap altre context. Els mateixos actors de doblatge, quan fan teatre parlen de manera diferent.

El llenguatge en castellà no és només fictici, sovint també és inversemblant. Un recull d’expressions que es poden sentir en els doblatges en castellà i que difícilment podríem sentir al carrer inclouria frases del tipus “tengo que ausentarme tres horas” en boca d’un treballador de la construcció.¹³

9 És cert que hi ha països on se subtitula molt, però no pas tant com a vegades ens volen fer creure. Pel·lícules com *Shrek* s’han doblat a més de trenta llengües diferents, entre les quals el finlandès, el suec, el danès, l’islandès, l’eslovè, el grec, el portuguès, etc., i aquests països cada dia doblen més, sobretot les produccions infantils.

10 I també dels altres processos del doblatge, com ara mesclades, proves de veu, etc.

11 Aquests dos primers casos són extrems i es podrien considerar anècdotes, però demostren fins a quin punt arriba la intervenció del supervisor de la productora.

12 No obstant això, no vull de cap manera criticar el paper dels supervisors en el procés del doblatge. En un noranta per cent dels casos, són professionals experts i molt ben preparats que aporten una millora evident al resultat final.

13 Si en voleu veure més exemples, consulteu <<http://www.network54.com/Forum/184486/message/1182872710/Argot+i+renecs>>, on hi ha l’explicació de David Arnau que acompanya el diàleg següent: (segueix a la pàgina següent)

Aquests exemples ens demostren que el nostre referent no pot ser el castellà, sinó la llengua original. Això, que sembla evident, a vegades no ho és tant quan encara hi ha força gent que tendeix a comparar les versions catalanes amb les castellanes i a considerar la castellana com a quasi-original.¹⁴ Encara trobem un públic fidel als doblatges en castellà, que ha assimilat i considera normals aquestes transgressions lingüístiques i que, fins i tot, creu que aquest tipus de llenguatge és menys artificiós que el que pot sentir en els doblatges catalans. És perillós, però, que el doblatge en català escolti aquestes veus i les incorpori.

Aquesta subordinació lingüística a la llengua majoritària s'acaba traslladant en queixes d'entre les quals podríem enumerar la manera refinada com parlaven els elfs en català a *El senyor dels anells* respecte de la versió castellana (algunes veus deien que "en castellà, als elfs, se'ls entenia més bé"), encara que la versió catalana era més fidel a l'original anglès; queixes perquè els doblatges inclouen expressions que no se senten quotidianament als carrers de Barcelona, encara que són perfectament vigents a altres parts del territori (la utilització de "xic" en comptes d'"una mica"); queixes perquè no es practica un reduccionisme lingüístic en produccions infantils encara que l'original inclou

gui un llenguatge estàndard (traduir "a guy who gives evil a bad name" per "un malo muy malo", en comptes d'"un home que era un descrèdit per als dolents"), i queixes per considerar més preferible i entenedora la paraula més semblant al castellà quan pots triar entre dos sinònims, que tal vegada no ho siguin tant: parlar/enraonar, pensar/rumiar, mirar/badar, perseguir/empaitar, tapar/acotxar, guardar/desar, etc.

També hi ha una subordinació cultural respecte del castellà. Els doblatges actuals inclouen la moda de buscar *star talents*¹⁵ com a dobladors. Darrerament hem vist com famosos doblaven personatges de ficció, sobretot en pel·lícules d'animació. I no només humoristes com Cruz y Raya a *Shrek* o Carlos Latre a *Garfield*, que tot i no ser actors de doblatge sí que tenen una vinculació amb el món del teatre, sinó també famosos en què aquesta vinculació és inexistent, com Fernando Alonso a *Cars* o Ferran Adrià a *Ratatouille*. En aquests casos, la productora creu que aquests famosos es poden convertir en un valor afegit, un valor afegit que, en principi, no se sol aplicar en les versions catalanes.¹⁶ Cal dir, però, que també hi ha veus discordants que qüestionen aquesta pràctica en el doblatge.

13 - ¿A qué hora regresaste?

- Lo ignoro.
- Te noto algo acongojado, cielo.
- Tal vez tengas razón.
- ¿Estuviste con ella? ¿Por qué no me respondes?
- No me presiones, te lo ruego.
- Deja de jugar con el puto reloj. ¿No tienes nada que decir al respecto?
- Ya sabes de qué se trata, ¿no es cierto?
- Esa maldita zorra de nuevo.
- La amo, y tú no puedes oponerte a eso.
- ¡Estoy harta de tus jodidas infidelidades! ¿No piensas detenerte ante nada, verdad?
- Así es, cariño. Lo lamento.
- Aléjate de mí, y sal de mi vida para siempre. Jamás te perdonaré.
- Vete al infierno.

14 És curiós observar que en sèries o llargmetratges que s'han doblat en català abans que en castellà té lloc el procés invers i l'espectador sol considerar més encertada la versió catalana que no pas la castellana. Un bon exemple d'això són *Shin Chan* i *Doraemon*.

15 S'anomenen *star talents* els personatges que apareixen de manera quotidiana als mitjans de comunicació, i que la productora creu que poden aportar un plus comercial al doblatge.

16 Hi ha honroses excepcions i, recentment, Ferran Adrià també va posar la veu a la versió catalana de *Ratatouille*.

3. Conclusions

El doblatge en català va néixer amb la voluntat de crear un estil propi, però està condicionat per les expectatives que se suposa que té un públic avesat als doblatges en castellà. En aquest context, la tasca dels professionals del doblatge ha de mirar de tenir contents tant els espectadors com les productores que han generat els originals.

Cal reivindicar un camí independent per al doblatge en català, ja que els espectadors s'acostumaran a aquests productes en la mesura que hi puguin arribar, (em refereixo sobretot al nombre de sales exhibidores que aconseguim tenir en català).

Els supervisors que les productores cinematogràfiques envien dels Estats Units ja fa temps que diuen que els doblatges en català són d'una qualitat molt alta, sovint millors que en castellà. Ara només cal que nosaltres ens ho creguem i que siguem valents a continuar en una línia que ens ha permès tenir molt bons doblatges. Ens hi podria ajudar que els estaments que han de vetllar per protegir i impulsar aquests doblatges, i per dignificar-los i popularitzar-los entre els espectadors de Catalunya, sàpiguen fer-ho i tinguin la ferma voluntat de fer-ho.